

AYŞE BUĞRA • Devlet ve İşadamları

State University of New York Press, 1994 (1 baskı)

İletişim Yayınları 319 • Araştırma İnceleme Dizisi 51

ISBN-13: 978-975-470-461-7

© 1995 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-11. Baskı 1995-2018, İstanbul

12. Baskı 2021, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Malatyalı işadamlarının Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı
Çankaya'da ziyareti (Hasan Aydın)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yetvart Danzikyan

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AYŞE BUĞRA

Devlet ve İşadamları

*State and Business in Modern Turkey
A Comparative Study*

ÇEVİREN *Fikret Adaman*

AYŞE BUĞRA Yüksek öğrenimini Kanada'da tamamladı ve McGill Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden doktora aldı. Halen Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde öğretim üyesi ve Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu merkezinin kurucu başkanlarından biri. Uzmanlık alanları: İktisadi düşünce tarihi ve iktisat metodolojisi, karşılaştırmalı sosyal politika, gelişme iktisadi. Kitapları: *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, *Devlet ve İşadamları*, *İktisatçılar ve İnsanlar*, *Devlet - Piyasa Karşıtlığının Ötesinde, Türkiye'de Yeni Kapitalizm* (Osman Savaşkan ile birlikte), *Akdeniz'de Kadın İstihdamının Seyri* (Yalçın Özkan ile birlikte derleme), *Sınıftan Sınıfa* (derleme), *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak* (Kaan Ağartan ile birlikte derleme), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru* (Çağlar Keyder ile birlikte derleme), *Sosyal Politika Yazıları* (Çağlar Keyder ile birlikte derleme). Ayrıca akademik dergilerde ve derleme kitaplarda yayımlanmış çeşitli makaleleri bulunan Ayşe Buğra, Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı eserini de Türkçeye çevirmişti.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
<i>Teoride ve Toplumda Devletle İşadamları Arasındaki İlişkiler</i>	11
Türkiye’de Girişimci Tavrı ve Davranışlarının İdeal Bir Model ve Gerçek Toplumlarla Karşılaştırılması.....	14
Alternatif Bir Analitik Çerçeveye Doğru	27
Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısından Türkiye’de Girişimcilik Ortamı.....	40
İKİNCİ BÖLÜM	
<i>Türkiye’de Özel Sektörün Dünü ve Bugünü</i>	63
Türk İşadamları ve Türk Devleti.....	64
Türk İşadamlarının Toplumsal Kökenleri.....	83
Türkiye’de Büyük İşadamlarının Oluşumu	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
<i>Girişim Faaliyetinin Politik Çerçevesi</i>	139
Türkiye’de İktisat Politikası Süreçleri.....	139
Özel Girişimciliğe Dayanan Bir Ekonominin Hazırlıkları	143
Devletçiliği Tanımlarken.....	147
Liberalizmi Tanımlarken.....	174
Planlı Ekonomi Deneyimleri.....	190
Yeniden Liberalizm	206
Türkiye’de Hükümetler ve Devlet Kuramları	222

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Toplumsal Bir Kurum Olarak

Türk Holding Şirketi	241
Türkiye Ekonomisinde Holding Şirketlerinin Yeri	255
Aile Şirketi Olarak Türk Holdingleri	285
Türkiye'deki Holding Faaliyetlerinin Toplumsal Etkileri	298

BEŞİNCİ BÖLÜM

Dernekler ve Kamu Politikası:

Yeni Eğilimlere Genel Bir Bakış	305
Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Girişimci Dernekleri	321
Devlet Organı ve Çıkar Örgütü Olarak Odalar	324
Türkiye'de Gönüllü Üyeliğe Dayanan Girişimci Örgütleri	333
Sonuç	357
Görüşülen Kişiler Listesi	365
Referanslar	367
Dizin	379

ÖNSÖZ

Bu kitap, Cumhuriyet döneminde devletle büyük işadamları arasındaki ilişkiye bakarak Türkiye’de iş hayatının politik ve sosyal çerçevesini incelemeyi amaçlıyor. Bu incelemede, büyük ölçüde, 1988-1990 yılları arasında, Ford Foundation’ın mali desteğiyle yürütülen, “Devlet, Politika Ortamı ve Türkiye’nin Yeni Ekonomik Stratejisi” konulu bir araştırma projesinin sonuçlarından yararlanıldı. Türkiye üzerine yapılan araştırma, değişik Batılı ve Batılı olmayan toplumlarda devlet-işadamları ilişkileri üzerine yapılmış çalışmaların geniş bir taramasıyla tamamlandı. Bu literatür taramasıyla ilgili kütüphane çalışmalarını, 1990-1991 yıllarında, London School of Economics and Political Science’a bağlı Business History Unit’de misafir araştırmacı olarak bulunduğum sırada yürüttüm. Ford Foundation’a da Business History Unit’e de, çalışmaya verdikleri destek için teşekkür borçluyum.

Çalışmama çeşitli biçimlerde katkıda bulunan bütün meslektaşlarımın ve arkadaşlarımın adlarını saymam imkansız. Gene de, birkaç kişinin adını anmadan geçemeye-

ceğim. Önce, 1987 yılında benden üç Türk işadamının o sıralarda yayınladıkları otobiyografiler üzerine bir tanıtma yazısı yazmamı isteyerek konuyla ilgilenmeye başlamama yolaçan Metin Heper'e teşekkür etmek istiyorum. Araştırmanın ilk aşamalarında Ziya Öniş ve İlkay Sunar'la yaptığım tartışmalar, araştırmanın analitik çerçevesini kurmakta son derece yararlı oldu. John Waterbury, Deniz Kandiyoti, Ayşe Öncü ve Huricihan İnan, araştırmanın değişik aşamalarında konuya gösterdikleri ilgiyle bana destek oldular. Araştırma sırasında projede araştırma asistanı olarak çalışan Meral Karasulu ise, işin daha kolay, daha sağlıklı ve daha eğlenceli bir biçimde yürütmesine büyük katkıda bulundu. SUNY (State University of New York) Press'in editörlerine de, İngilizce baskının hazırlanışındaki katkılarından ötürü teşekkür borçluyum. Araştırmanın ilk aşamalarında çalışmalara katılan, daha sonra da kitabı İngilizce'den Türkçe'ye çevirme işini benimle birlikte üstlenen Fikret Adaman'a ise, nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Büyük teşekkür borçlu olduğum ikinci çevirmen Osman Kavala. Kendisi, araştırma sırasında, akademik dille iş hayatında kullanılan dil arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasını sağlayarak, yanlış değerlendirmeleri, ihmalleri ve kolay genellemeleri bir ölçüde engellemeyi başardı. Doğal olarak, çalışmada savunulan görüşler de, bütün hatalar da, bana ait.

Araştırmanın Türkiye'yle ilgili bölümlerinde karşılaştığım en büyük güçlük, eldeki istatistiklerin yetersizliğiydi. İstatistik verilerin hem çok kısıtlı olmaları hem de pek güven telkin etmemeleri yüzünden, tarihsel eğilimlerin niceliksel olarak irdelenmesi imkansızdı. Dolayısıyla, çalışmada alternatif bilgi kaynakları kullanıldı. Şirket raporları, farklı girişimci örgütlerinin hazırladıkları raporlar ve resmi belgelerin yanısıra, geniş bir gazete ve dergi taramasına, biyografi ve otobiyografilere ve işadamlarıyla yapılan özel gö-

rüşmelere başvuruldu. Sermayedar/yöneticiler, profesyonel yöneticiler, ve incelenen girişimcilik faaliyetleri üzerinde bilgi sahibi olabilecek konumda bulunan şahıslardan oluşan kırk kişilik bir grupla bir saat kadar süren özel görüşmeler yürütüldü. (Görüşülen şahısların listesi, ekler arasında bulunuyor.) Bu görüşmeleri ayarlamak her zaman çok kolay olmadı. Ama beklentilerimin aksine, görüştüğüm işadamlarının çoğu bana cömertçe zaman ayırdılar ve, şirketle ilgili özel konular gündeme gelmediği sürece, araştırmaya ellerinden gelen desteği vermeye çalıştılar. Bana başka türlü elde edemeyeceğim bilgi kaynakları sağlayan özel sektör mensupları arasında özellikle İstanbul Sanayi Odası Başkanı Memduh Hacıoğlu'nun adını anmak istiyorum. Memduh Hacıoğlu, kendisiyle yaptığım ilk görüşmeden sonra, bir defa daha benimle iki saat oturup en büyük 500 firma arasındaki şirketlerin mülkiyet yapılarını saptamama yardım etti.

Özel görüşmelerden elde edilen bilginin yanlışlanabilirliği, yani bilimsel niteliği konusundaki kuşkuları anlıyabiliyorum. Gene de, bu görüşmelerin başka kaynaklardan elde edilmesi imkansız bazı bilgiler sağladığını düşünüyorum. Mesela, hiçbir yöntemin, profesyonel davranışların biçimlenmesinde bireyin psikolojisinin, ulusal kimliğin ve sınıfsal tavrın taşıdığı ağırlığı anlamakta özel görüşmeler kadar yararlı olamayacağını sanıyorum. Türkiye'de iş hayatının toplumsal çerçevesinin özgün yanlarıyla ilgili ilk varsayımlarımı oluştururken, herşeyden çok, özel görüşmelerden yararlandım.

Türkiye'de iş hayatıyla ilgili bu çalışma açısından, devletin toplumdaki yeri, merkezi önem taşıyan bir konu olduğu için, bu noktada 'devlet' kelimesinin kullanılışıyla ilgili bir açıklama yapmayı gerekli buluyorum. Bu çalışmada, benzer yaklaşımlar kullanan pek çok incelemenin oluştur-

duğu bir literatürle semantik uyum sağlayabilmek için, *devlet-işadamları ilişkileri* terimini kullanmayı seçtim. Ama ele aldığım ilişkiler, aslında, devlet ve sivil toplum kurumlarına göre farklı konumlara sahip olan ve bu konumları toplumun özellikleri tarafından belirlenen iki grup, yani hükümet yetkilileri ve işadamları arasındaki ilişkilerdir. Bürokrasi ve hukuk gibi devlet kurumlarının özellikleri ve bu kurumların politik müdahaleden bağımsız işleyip işleyemedikleri, hükümetle işadamları arasındaki ilişkinin niteliğini belirleyen önemli bir unsur. Ayrıca, devlet kurumlarının niteliği, özel sektörün toplumsal konumunu da etkiliyor. Ama bu etki, bu çalışmada, kendini işadamlarıyla hükümet yetkilileri arasındaki ilişkide gösterdiği ölçüde inceleme konusu haline geliyor. Yani devlet kurumları, incelemeye dolaylı olarak, çalışmada üzerinde durulan iki grup aktör arasındaki ilişkiler üzerindeki etkileri kanalıyla dahil oluyorlar. Buna bağılı olarak, çalışma açısından büyük önem taşıyan ‘Türk devlet geleneği’ kavramı, yalnızca, çeşitli hükümetlerin özel sektöre karşı tavırları bu gelenekten etkilendiği ölçüde ele alınıyor.